

10. ASRA KADAR AFGANİSTAN'DA TÜRK VARLIĞI

Ali Ahmetbeyoğlu*

Öz: Afganistan, Orta Asya'nın güneye açılan en önemli kapısı ve güneye Hindistan'a inen yolların kesişme noktasıdır. Bu konumu Afganistan'ı tarih boyunca çeşitli orduların istila ve işgaline maruz bırakmıştır. Coğrafi özelliklerinden dolayı ilk defa M.Ö. 500'lü yıllarda İran hükümdarı Daru tarafından işgal edilen bölge, iki asra yakın İranlılar'ın elinde kalmıştır. Büyük İskender'in ordularının işgali (M.Ö. 331), Grek asıllı Baktriana Devleti'nin hâkimiyetinden sonra (M.Ö. 187) Afganistan'da Türk asıllı oldukları iddia edilen İskitler olarak bilinen Sakalar (50-125), Kuşanlar (125-480), 480 yıllarından sonra ise Akhunlar hüküm sürmüşlerdir. Bir Türk kavmi olan Akhunlar buralarda bir asır devam eden bir devlet tesis etmişlerdir. Bugün Afganistan'da yaşayan Halaçlar bunlardan neş'et etmişlerdir. Afganistan Türk kültürü ve tarihi için yabancı olmayan stratejik coğrafyadır. Aynı zamanda Doğu ve Batı Türkistan'a açılan önemli bir kapı konumundadır.

Anahtar Kelimeler: Sakalar, Akhunlar, Göktürkler, Ceyhun Nehri, Güney Türkistan

THE TURKISH EXISTENCE IN AFGHANISTAN UP TO THE 10TH CENTURY

Abstract: Afghanistan is Central Asia's most important gateway to the south and the intersection of roads that descend to India to the south. This position has subjected Afghanistan to invasion and occupation by various armies throughout history. Due to its geographical features, it was the first time in BC. The region, which was occupied by the Iranian ruler Daru in the 500's, remained in the hands of Iranians for nearly two centuries. After the invasion of the armies of Alexander the Great (331 BC), the Greek-origin Baktriana State (187 BC), the Sakas (50-125), who are allegedly Turkish in Afghanistan, known as Scythians, Kushans (125-480), and after 480 years, the Akhuns ruled. Akhuns, a Turkish people, have established a state here that has lasted for a century. The Khalians living in Afghanistan today derive from them. Afghanistan is a strategic geography that is no stranger to Turkish culture and history. It is also an important gateway to Eastern and Western Turkestan.

Keywords: Sakas, Akhuns, Gokturks, Ceyhun River, South Turkestan

* Dr. Öğretim Üyesi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Giriş

Günümüzde 652.230 km² yüzölçümüyle Afganistan; kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan; doğusunda Doğu Türkistan, Keşmir, Pakistan; güneyinde Pakistan; batısında ise İran ile komşudur. Orta Asya'nın güneye açılan en mühim kapısı olan Afganistan, Orta Asya'dan Hindistan'a inen yolların da kesişme noktasıdır¹. Ayrıca Hindistan-Afganistan hattı tarihi süreçte Doğu Türkistan başta olmak üzere anavatanlarını çeşitli nedenlerle terk etmek mecburiyetinde kalan Türklerin genel olarak kullandıkları göç güzergâhıdır². Zaten Pamirler ve Hindukuş silsilesi tarihte çeşitli kavimlerin kuzeyden güneye göç ve istila yollarında geçit vazifesi görmüş, ticari ilişkilerde biricik geçiş yeri olmuştur³. Bu konumu Afganistan'ı tarih boyunca farklı güçlerin istila ve işgaline maruz bırakmıştır. Ülke adı olarak Afganistan, Afgan kavminin üstünlük kazandığı XVIII. asrın ilk yarısından sonra ortaya çıkmıştır. Daha önceleri belirli bir siyasi birlik olmadığı için ülkedeki bölgelerin ayrı ayrı isimleri vardı ve buralarda yaşayan insanlar arasında dil, din ve ırki bağ bulunmuyordu. Afganistan coğrafyası her dönemde Türkistan ülkelerinin sosyal, ekonomik ve siyasi menfaatlerinin odağı olmuştur⁴. Hindistan'da İslam'ı yaygınlaştıran Gazneli Mahmud, Hindistan'ı işgal eden Cengiz Han, İran üzerinden Hindistan'a giren Büyük İskender Afganistan'dan Hindistan'a inen yolları kullanmışlardır. Timur ve Babür, Türkmen Beyi Nadir Şah ile Afganistan Devleti'ni kuran Ahmed Şah Dürrani de aynı güzergâhı takip etmişlerdir⁵. Afganistan; doğudan batıya uzanan Kûh-î Sefid, Hindukuş ve Kûh-î Baba dağ silsilesinin kuzeyindeki ovalık saha ile güneyindeki yüksek yaylalardan oluşur ve bu yaylalar Kuzey Hindistan düzlüklerine kadar uzanır, güneydoğu istikametinde Belücistan dağlarıyla Sind ve Mekran'dan ayrılır. Kuzeyindeki Afgan Türkistan'ı (Güney Türkistan)⁶

¹ A. Ahmetbeyoğlu (Yayına Hazırlayan), *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. VII.

² H. Göktürk, Tarih İçinde Doğu Türkistan'dan Göçler, bk. *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, s. 193-204; K. Czeglédy, *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, Çeviren E. Çoban, Turan Kültür Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s. 49-63.

³ M. Tezcan, *Kuşanlar Tarihi (Yüeh-chih'lardan Kuşanlara)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 1996, s. IX.

⁴ M. Saray, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi, İstanbul 1987, s.1.

⁵ A. Ahmetbeyoğlu, Prof. Dr. Mehmet Saray ile Afganistan Üzerine bir Söyleyişi, *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, s. 177.

⁶ Güney Türkistan; Afganistan'ın kuzeyinde Bend-i Türkistan ve Hindukuş sıradağları önünden Seyhun Vadisi'ne ve Batı Türkistan Çukureli'ne kadar uzanan sahayı kapsamaktadır. Önemli şehri Mezar-ı Şerif'tir.

bölgesi hariç tamamen dağlık ve engebeli yaylalardan meydana gelir. Afganistan tarihin ilk devirlerinden itibaren önemli bir konuma sahiptir. Batılı tarihçilerin genelde Afganistan'ın en eski ahalisini Aryanlara bağlama gayretlerine rağmen, günümüz Afganistan halkı tarihi süreçte çevreden gelip yerleşen topluluklar ile bunların zamanla değişim göstermiş kesimlerinden meydana gelmiştir⁷.

Arkeolojik kazılarda çıkarılan paleolitik, mezolitik, neolitik, bronz ve demir çağlara ait buluntular Afganistan sahasında M.Ö. 3000-M.Ö. 2000 yılları arasında şehir hayatının varlığına dikkat çekmiştir. Nitekim arkeolojik çalışmalar bu dönemlerde Afganistan'ın kuzeyindeki dağ etekleriyle, Ceyhun Nehri'nin güney tarafındaki ılıman ve mümbit düzlükler, Deşt-i Nawur, Moragi Ghundai, Tokhar, Badahşan, Kandahar, Sistan ile Nimruz ve Farah arasındaki sahanın yerleşik kültür merkezleri olduğunu ve Türkistan coğrafyasıyla yakın kültürel ilişkilerinin bulunduğunu ortaya koymuştur⁸. Bu bağlamda Türklerin önemli taşıyıcısı oldukları Andronova Kültürünün Afganistan coğrafyasındaki yeri, etkisi konusu ile Afganistan'ın en eski ahalisi meselesi derinlemesine ele alınmalıdır. Nitekim Andronova Kültürü (M.Ö. 1700-1200 ki, son yapılan çalışmalar bu zaman diliminin çok daha geniş olduğunu ortaya koymuştur) doğuda Baykal ve Selenga kıyılarına, güneyde Tanrı Dağlarına, güneybatıda Kazakistan ve Harezmi'nin güneyine, batıda Sibirya üzerinden Don Nehri'ne kadar yayılmış ve bu kültürün özelliklerinden at ile koyun besleme bütün buralarda görülmeğe başlamıştır⁹. Ayrıca bu babda Hindistan'ın İndus-Pencab havalisine doğru ilk Türk hareketinin M.Ö. 1. bin başlarına rastladığı gerçeği de göz önünde bulundurulmalıdır¹⁰. Herodotos'un Tarihinde Afganistan topraklarıyla alakalı yer isimleri (Sistan, Herat, Belh,

⁷ N. Durak, Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler, bk. *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Yayına Hazırlayan A. Ahmetbeyoğlu, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s. 27-28.

⁸ O. Yazıcı-R. Özman, "Afganistan'da Prehistorya Çalışmaları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, cilt 17, sayı 2, s.1-16; K. Erman, "Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53, 2, 2013, s. 480; Svetlana Gorshenina-Claude Rapin, *Kâbil'den Semerkand'a Arkeologlar Orta Asya'da*, Çeviren S. Özen, İstanbul 2006, s. 13-25.

⁹ E. Yıldırım, *Andronova Kültürü*, Mimar Sinan Güzel sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017, s. 11-17.

¹⁰ İ. Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Neşriyat İstanbul 1997, s. 53.

Kabil, Kandahar, Baktria, Paktia gibi) ile mahalli topluluklar (Baktrianlar, Paktiyalılar) yer almıştır¹¹.

M.Ö. 2000'li yıllarda olduğu iddia edilen Ari ırkın göçü hikayesi dikkate alınmazsa Afganistan'a hâkim olan en eski güç olarak Persler karşımıza çıkmıştır. Meşhur Pers Kralı Kurus (Cyrus M.Ö. 588-530) Baktria ve Gandahar (Gandhara)'ı zapt etmiş, Darius (M.Ö. 522-486) ise Afganistan'a ele geçirerek Hindistan'a ilerlemiştir. Afganistan M.Ö. 336-323 yılları arasında hüküm süren Makedonyalı Büyük İskender'in de hedef coğrafyalarından olmuştur¹². İskender; Herat, Kabil, Kandahar yoluyla Afganistan topraklarına girdikten sonra Hindukuş sıradağları üzerinden Hindistan'a yönelmiştir. Merkezi Baktria olan Grek devleti tesis etmiştir ki, Kıbrıs ve Doğu Akdeniz taraflarından getirdiği ahaliyi buralara yerleştirmiştir. Herodot'un bahsettiği kadarıyla Baktria Greklerin bazı gruplarını İskitler/Sakalar yerlerinden etmiştir. Bu devletin son Kralı Hermaeus'un 1. yüzyılın ortalarında Kuşanlara tâbi olmasıyla siyasi varlıkları sona ermiştir¹³.

İskender'den sonra bölgede İskitler/Sakalar etkili olmuşlardır. İskitler çok eski devirlerde Doğu Türkistan'da Tarım Havzası'nın güneyindeki merkezlerde özellikle Hoten ve Tomşuk'ta yaşamışlardır. Eski Fars kaynaklarında da İskitlerin/Sakaların yayıldığı sahalar Fergana, Tanrı Dağları'nın orta kısımları ve Kaşgar dolayları gösterilmiştir. Doğu Türkistan'dan yayılmaya başlayan İskitler/Sakalar sonraki yıllarda bugünkü Afganistan'a çekilmiş, hükümdarları Asoka'nın idaresinde bir yandan Kuzeybatı Hindistan bir yandan da Doğu Türkistan'ın güney bölgelerine inmişlerdir¹⁴.

İskitleri takiben bölgede Yüeciler dikkat çekmişler ve etkili rol oynamışlardır. Yüeciler Asya Hunların güneybatı komşuları ve İpek Yolu'nu kontrol eden dönemin önemli devletlerinden birisi idiler. Tanhu Mo-tun (M.Ö. 209-174)'un seferi sonucunda hâkimiyetlerini kaybeden Yüeciler; İli, Çu ve Tarım havzasını geçerek Maverünnehir havalisine gelerek, bölgede bulunan İskitler/Sakalar ile Toharları Ceyhun ötesine sürdüler. M.Ö. 1. yüzyılda Ceyhun üzerinden Kuzey Afganistan'a girerek M.Ö. 140 yılında

¹¹ Herodotos, Herodot Tarihi, İstanbul 1973, s. III:102, VII:407.

¹² N. Durak, *Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler*, s. 28-29.

¹³ W.M. McGovern, *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill-North Caroline 1939, s. 65-66.

¹⁴ A. Ahmetbeyoğlu, "Kültürel Açından Doğu Avrupa'da İskit/Saka-Hun Aynılığı", *Tarih Dergisi*, Sayı 61, 2015, s. 66.

Baktria Bölgesini ele geçirdiler¹⁵. M.S. 10 yılında Yüceçilere tâbi Kuşan Yabgusu I. Kuşulakadphises idareyi ele alarak bütün Yüceçi gruplarını birleştirdi ve Kuşan hakimiyetini tesis etti. Kısa sürede Gazne ve Kabil'i ele geçiren Kuşan gücü Hindistan sınıra dayandı. Kuşan hükümdarı Kanişka (120-160) Hindistan'ın kuzeyini zapt ederek, devletin merkezini Hindukuş'un güneyine nakletti. Kanişka Budizm'i kabul etti. Onun döneminde Budizm merkezi Afganistan'da yaygınlık arz etmeye başladı. Sasanilerin akınları neticesinde Kuşan Devleti Hindukuş'un güneyindeki hakimiyetini kaybetti (220). Afganistan'ın dağlık kısımlarında Kuşan kabileleri varlıklarını sürdürmeye devam etti. Kuşanlar I. yüzyıldan III. yüzyıla kadar Hindistan'ın kuzey bölümünde, Doğu İran, Afganistan, Pakistan ve Türkistan'ın güney bölgelerinde yegâne güç olarak varlığını devam ettirmiş, Hindistan'da serpilen Budist medeniyetini koruyarak, yayarak Budizm'in cihanşümul bir mahiyet kazanmasında önemli rol oynamışlardır. Baktria Grek Devleti'ne son veren Kuşan Devleti'nin asıl nüvesini Afganistan, Hindukuş silsilesi kuzeyindeki bölge ile Amuderya'nın kuzeyinde kalan kısım oluşturmuştur¹⁶.

VI. yüzyılda Kuzey Hindistan ve Afganistan'da Kuşanların yerini Ak Hunlar almıştır. Hazar kıyılarından Kuzey Hindistan'a, Afganistan'a, Merkezi Asya'ya kadar hâkimiyet alanı oluşturan Ak Hunların tarihi gelişimi 350'li yıllarda Hunların batıya doğru yaptıkları büyük göç hareketi ile ilgili görölmüştür. Hunların yıkılmasından sonra bölgede kurulan Juan-juan Devleti'nde Uar ve Hun adlarında iki kabile grubu bilinmeyen bir sebeple batıya doğru gelmiş ve buranın eski Hun halkını daha batıya ittikten sonra güneye yönelerek Afganistan'ın Toharistan bölgesine inmişti. 367'ye doğru burada Kuşan ülkesine hükmeden "Kidarita" hanedanını Belh bölgesine süren bu kütle, daha sonra Maverünnehir ve Semerkand bölgelerini idareleri altına almışlardır. Hâkimiyetini Hazar Denizi'nin güneyine kadar genişleten bu devlet 5. Yüzyıl ortalarından itibaren Hefal (Eftal) adında yeni hükümdar ailesine sahip olmuş ve yıkıldığı 557 yılına kadar hem bu sülale hem Ak Hun adıyla birlikte anılmışlardır. Ak Hunlar, batıya geldiklerinde başta Sasaniler olmak üzere Göktürkler ve Hindistan'daki Gupta devletleriyle yakın temas içine girmiş, onlar ile bazen dost bazen de düşman halinde ilişkilerini sürdürmüşlerdir.

¹⁵ E. Çağrı Mızrak, *Bozkır Kavimleri*, İstanbul 2017, s. 38-39; S. Cöhce, "İlkçağda Hindistan'da Türk Varlığı", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/1, 2001, s. 14.

¹⁶ M. Tezcan, *Kuşanlar Tarihi (Yüeh-chih'lardan Kuşanlara)*, s. IX, 286 vd..

Ak Hunlar daha önce İskitler/Sakalar ve Kuşanlar, sonra da Gazneli, Gurlu ve Timurluların yaptıkları gibi elverişli zamanlarda Afganistan'ı Hint kıtasına bağlayan önemli yollar üzerinde Gazne şehrinden hareketle Orta Asya gibi az yağmur yağın ve kendileri için müsait bir iklime sahip olan Pencap bölgesine akınlara başladılar. Bu akınlar Bengal Körfezi'nden Sind Irmağı ağzına kadar uzanan geniş bir saha üzerinde hâkim olan Guptalar tarafından başlangıçta durdurulmuş ve 470 yıllarında muhtemelen bir istilayı önleyebilecek tedbirler de alınmıştı. Buna rağmen Ak Hun Hükümdarı Toraman kısa bir sürede bölgeyi istila etmeye başlayacak ve halefi Mihirakula zamanında Gupta devleti dağılarak, Kuzey Hindistan tamamen ele geçirilecektir.

V. yüzyılın ilk yarısında Ak Hun idarecileri, Greko-Baktria ve Kuşanların politik genişleme rotalarını takip ederek güneyde asgari bir dizi hareketlerde bulundular. Ceyhun'u geçerek, Belh, Toharistan ve doğu kısımlarını ele geçirdiler. Aksungur adına hareket eden bir başka Hun grubu, Afganistan'ı, burayı Hindistan'ı bağlayan aşılması son derece zorluk arz eden geçitleri aşarak, Pencâb'ı istila ettiler. Buna bağlı olarak Gupta Devleti ile mücadele eden Ak Hunlar, Hindistan'ın bir bölümünü kontrol altına alarak güneye, Hindistan'a doğru yayılmaya başladılar¹⁷.

Türkistan'ın hem stratejik hem de ticari bakımdan önemli yerleri Sogd ülkesi, Toharistan, Fergana, Afganistan ve Kuzey Hindistan Ak Hunlar/Efatlilerin elinde idi. Bu konumları ve İpek Yolu'na hâkim olma meselesinden dolayı başlayan mücadeleler sonucunda 565 yılından sonra Göktürkler, Ak Hunlara son darbeyi indirdiler (Menandros'un kaydına göre bu olay 568'ler doğru vuku bulmuştur) ve Ak Hunların siyasi varlığını ortadan kaldırdılar ki, bunun sonucunda daha önce almamayan Belh ve çevresi Göktürklerin hâkimiyetine girdi. Ayrıca Batı Göktürklerin önemli hükümdarlarından T'ung Yabgu 619 yılında İsfahan ve Rey şehirlerine kadar uzanan akınlar yaparak Sasanileri mağlup ederek Kuzey Afganistan'ı ele geçirdi. Kuzey Afganistan'daki Kunduz bölgesinin idaresini oğlu Tardu Şad'a verdi¹⁸. Budist rahip Hsüan-tsang'ın Göktürk ülkesine de uğradığı 629-644 yılları arasındaki seyahat notlarında Tardu Şad hakkında malumat verilmiştir. Neşredilen seyahat notlarına göre; Hsüan-tsang, Huttal bölgesine ve Kunduz sahasına vardı. Bu mntıka dağlar arasında bir yayla bölgesidir.

¹⁷ E. Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973; A. Ahmetbeyoğlu, *Altaylardan Kalkalara Türk Devletleri*, İstanbul 2017, Yeditepe Yayınları s. 126-138.

¹⁸ A. Taşağıl, *Gök-Türkler*, Ankara 1995, s. 32, 93.

Burada Budizm çok güçlüydü. Burada oturan hükümdar Türk olup Demirkapı ve güneyindeki bütün bölgelere hükmediyordu. Bu mahalli hükümdar T'ung Yabgu'nun oğlu Tardu Şad idi. Hsüan-tsang burada Tardu Şad tarafından karşılandı. Tardu Turfan hükümdarının da damadı idi. Hsüan-tsang'ın kayınpederinden getirdiği mektubu alan ve memnun olan Tardu'nun sevinci karısının ölmesiyle bozulmuştu. Tardu'nun tekrar evlenmesini de Hsüan-tsang nakletmektedir. Yine ona göre "Şad büyük bir şahsiyettir. Herkese hükmetmektedir". Fakat maalesef Şad'ın yeni karısı, eski karısının oğlunun teşvikiyle Şad'ı zehirledi. Prens daha sonra Şadlığı aldı. Daha sonra da üvey annesi ile evlendi¹⁹.

Ak Hun/Eftalit hâkimiyetinin sona ermesinden sonra Ceyhun Nehri'nin güneyindeki bölgeler Kabulşahiler yahut Zabuşahiler diye adlandırılan Türk beylerinin yani Türk Şahilerin idaresine girdi. VII. asrın sonlarında İslam ordularıyla bu bölgede mücadele edenler Karluk ve Eftalit bakiyesi Türk gruplarıydı. Bu dönemde Zabulistan'da Rutbil liderliğinde Kalaçlar, Badgis'te Nizek (Tirek) Tarhan, Tohoristan'da ise Karluklardan bir Yabgu idareyi elinde bulunduruyordu. Yabgu'nun hâkimiyeti Demirkapı'dan Zabulistan ve Kapisa'ya, Herat'tan Huttal'a kadar olan bölgeyi kapsıyordu²⁰. Nizek Tarhan idaresindeki Türkler Sasanilerin yıkılışında görüldü. Nihavend savaşında yenilgiye uğrayan Sasaniler, Cünabiz'de de Ak Hunlar tarafından mağlup edildi. İslam ordularının Toharistan üzerine yürümesi üzerine Ak Hunlar/Eftalitler ile aralarında çeşitli mücadeleler cereyan etti. Bu süreçte Maverünnehir'de başarılı fetihler yapan Kuteybe bin Müslim Toharistan sahası içinde görevlendirildi. Kuteybe bin Müslim'in Belh'i ele geçirmesinin ardından Nizek Tarhan onunla anlaşma yaptı. Buna göre Müslümanlar, Ak Hunların bulunduğu Bagdiş şehrine girmeyecekti. Nizek Tarhan bundan sonra İslam orduları ile birlikte hareket ederek ganimet topladı. Ancak Kuteybe bin Müslim'in kendisini öldüreceğini düşündüğünden Bagdiş'e dönmek için izin istedi. Akabinde de Nizek Tarhan süratle Bagdiş'e dönerek diğer emirlere mektup yazdı ve başlatacağı isyana katılmalarını istedi. Bu çağrıya olumlu cevap gelmedi. Ayrıca Kuteybe bin Müslim'de ordusu ile

¹⁹ N. Togan, "Hüan-ch'ang'a Göre Peygamber Çağında Orta Asya", *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, IV, 1-2, 1964, s. 21-64.

²⁰ E. Konukçu, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, s. 68; E. Konukçu, "Hindistan'daki Türkler", *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/1, 2001, s. 23-31; R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985, s.5; O. Yazıcı, "Hazaraların Menşei ile İlgili Yeni Bir Görüş", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı XVI, 2011, s. 475.

harekete geçmişti. Bağdiş'ten kaçan Nizek, dağların arasında bir kale olan Bağlan'a gitti. Müslümanlar Bağlan'a doğru harekete geçse de, Nizek Tarhan onların geldiğini fark edip Bağlan'dan ayrıldı ve Kürz kalesine doğru hareket etti. Kuteybe bin Müslim de onu takip ederek. Gürz kalesini kuşattı. Kuşatmanın uzaması üzerine Kuteybe hileye başvurarak içeri bir elçi gönderdi. Nizek Tarhan can güvenliğini sağlama sözü alınca kaleyi teslim etti. Vali Haccac'ın öldürülmesini istemesi üzerine Nizek Tarhan idam edildi (709)²¹.

VII. ve VIII. yüzyıllarda Afganistan coğrafyasında Türklerin nüfusu ve nüfuzu hayli belirleyici bir konuma gelmiştir. Nitekim Taberi 645 senesi hadiselerini anlatırken Kandahar'ın da dahil olduğu Sind Nehri'nden Ceyhun Nehri'ne kadar olan sahada Türklerin yoğun olarak yaşadığını belirtmiştir²². Bölgenin idaresinde önemli rol oynayan Türk Şahilerin kurucusu hakkında Birûnî'deki kayıt ise Türk hâkimiyetinin tarihi ve kültürel derinliğinin göstermesi bakımından enteresandır. Birûnî'ye göre Kanişka'dan indiğine inanılan ve Türk Şahilerin kurucusu kabul edilen Bōritigin; Türk kaftanı, bōrkü, çizmeleri ve silahları üzerinde olduğu halde Kabil'de bir mağarada mucizevi şekilde dünyaya geldi. Bu mağarada doğan su da mukaddes addediliyordu²³. Hindukuş'un kuzeyinden Sind Nehri'ne kadar uzanan bölge VIII. yüzyılda Türk Şahilerin kontrolü altında idi²⁴. VIII. asrın sonlarında Sind ve Gandahar ahalişi içerisinde azımsanmayacak oranda Ağaçeri de denilen Türkler bulunuyordu. Türk Şahilerin Zabulistan ve Kabulistan'daki hâkimiyetleri X. yüzyılda Gazneliler Devleti'nin kuruluşuna kadar devam etmiştir²⁵.

Türk tarihi ve kültürünün ayrılmaz bir parçası olan, Doğu ve Batı Türkistan'a açılan önemli bir kapı olma özelliği taşıyan ve büyük ölçüde Güney Türkistan'ı oluşturan toprakların dahil olduğu ve nüfusunun çoğunluğunu Türkler ile Türk asıllı kabilelerin oluşturduğu Afganistan; Türkiye'nin gerek günümüz gerekse geleceğe matuf Türkistan politikaları,

²¹ H.A.R. Gibb, *Orta Asya'da Arap fetihleri*, Çeviren H. Kurt, Ankara 2005, s. 22-23; Z. Kitapçı, *Saadet Asrında Türkler*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya 1993, s. 162-163; Z. Kitapçı, *İlk Müslüman Türk Hükümdarları ve Hakanları*, Yedi Kubbe Yayınları, Konya 1995, s. 38 vd.; E. Esin, "Butan-ı Halac", *Türkiyat Mecmuası*, XVII, s. 45-46.

²² R. Şeşen, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, s. 160.

²³ N. Durak, *Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler*, s. 35.

²⁴ S. Cöhce, *"İlkçağ'da Hindistan'da Türk Varlığı"*, s. 21.

²⁵ N. Durak, *Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler*, s. 35-37; E. Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.

hedefleri ve hamleleri için vazgeçemeyeceği, göz ardı edemeyeceği ve her daim kendini sorumlu hissedeceği bir ülkedir. Tarih ve yaşanan devir göstermiştir ki, Afganistan'ın istikrarı Türkiye başta Türk Dünyasının istikrar ve güvenliğidir.

Kaynakça

- AHMETBEYOĞLU, Ali (hızl.), *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul 2002.
- GÖKTÜRK, Hamit, "Tarih İçinde Doğu Türkistan'dan Göçler", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Tarih Ve Tabiat Vakfı Yayınları, İstanbul, ss. 193-204.
- CZEGLEDY, Karoly, *Bozkır Kavimlerinin Doğu'dan Batı'ya Göçleri*, Çev. E. Çoban, İstanbul 1998.
- TEZCAN, Mehmet, *Kuşanlar Tarihi (Yüeh-chih'lerden Kuşanlara)*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 1996.
- SARAY, Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi, İstanbul 1987.
- AHMETBEYOĞLU, Ali, "Prof. Dr. Mehmet Saray ile Afganistan Üzerine bir Söyleyiş", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Ali Ahmetbeyoğlu (hızl.), İstanbul 2002, ss.177-192.
- DURAK, Neslihan, "Gaznelilerin Kuruluşuna Kadar Afganistan'da Türkler", *Afganistan Üzerine Araştırmalar*, Ali Ahmetbeyoğlu (hızl.), İstanbul 2002, ss. 27-46.
- YAZICI, O. ve Özman R., "Afganistan'da Prehistorya Çalışmaları", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 17/2, ss. 1-16.
- ERMAN, Kubilayhan, "Ahmed Şah Dürrani Öncesinde Afganistan Tarihinde Türkler ve Diğer Kavimler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 53/2, 2013, ss. 479-495.
- GORSHENİNA, Svetlana ve RAPİN, Claude, *Kâbil'den Semerkand'a Arkeologlar Orta Asya'da*, Çev. S. Özen, İstanbul 2006.
- Yıldırım, Elvin, *Androvo Kültürü*, Mimar Sinan Güzel sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.

- KAFESOĞLU, İbrahim, *Türk Millî Kültürü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997
- HERODOTOS, *Herodot Tarihi*, İstanbul 1973.
- McGovern, W.M., *The Early Empires of Central Asia*, Chapel Hill-North Caroline 1939.
- AHMETBEYOĞLU, Ali, “Kültürel Açından Doğu Avrupa’da İskit/Saka-Hun Aymılgı”, *Tarih Dergisi*, 61 2015, s. 66.
- MIZRAK, E. Çağrı, *Bozkır Kavimleri*, İstanbul 2017.
- CÖHCE, Salim, “İlkçağda Hindistan’da Türk Varlığı”, *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/1, 2001, s. 14.
- KONUĞÇU, Enver, *Kuşan ve Akhunlar Tarihi*, Ankara 1973.
- AHMETBEYOĞLU, Ali, *Altaylardan Kafkaslara Türk Devletleri*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2017.
- TAŞAĞIL, Ahmet, *Gök-Türkler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları Ankara 1995.
- TOGAN, Nazmiye, “Hüan-ch’ang’a Göre Peygamber Çağında Orta Asya”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, IV/1-2, 1964, ss. 21-64.
- KONUĞÇU, Enver, “Hindistan’daki Türkler”, *Hindistan Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/1, 2001, ss. 23-31;
- ŞEŞEN, Ramazan, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara 1985.
- YAZICI, Orhan, “Hazaraların Menşei ile İlgili Yeni Bir Görüş”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı XVI, 2011, ss. 475-492.
- GİBB, H.A.R., *Orta Asya’da Arap Fetihleri*, Çev. H. Kurt, Ankara 2005.
- KİTAPÇI, Zekeriya, *Saadet Asrında Türkler*, Konya 1993.
- KİTAPÇI, Zekeriya, *İlk Müslüman Türk Hükümdarları ve Hakanları*, Konya 1995.
- ESİN, Emel, “Butan-ı Halaç”, *Türkiyat Mecmuası*, XVII, s. 45-46.
- MERÇİL, Erdoğan, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.